

Kwalitatieve analyse met NVivo

Dimitri Mortelmans

Acco Leuven / Den Haag

I Vooraf

Het programma NVivo is slechts een van de vele programma's voor kwalitatieve analyse die op de markt beschikbaar zijn. NVivo springt er in dit veelzijdige aanbod op twee manieren duidelijk uit. Enerzijds slaagt NVivo erin het verwerkingsproces van data sneller en efficiënter te laten verlopen door een hele reeks functies, zoals het classificeren en sorteren van data, mogelijk te maken met slechts enkele klikken. Anderzijds onderscheidt NVivo zich van de andere programma's door zijn ver doorgedreven analyse-instrumenten. De uitgebreide zoekfuncties die gedefinieerd kunnen worden in de verschillende soorten query's vormen de absolute troef van dit programma. Zo kun je bijvoorbeeld met matrices combinaties van verschillende soorten gegevens laten weergeven en op die manier patronen tussen verschillende groepen ontdekken. Daarnaast is NVivo ook uitermate geschikt voor de analyse van focusgroepgesprekken. Enerzijds omdat het over de functie automatisch coderen beschikt, maar anderzijds ook wegens de mogelijkheden die het biedt om gecodeerde tekstfragmenten terug in de context te plaatsen.

De meest essentiële instrumenten, maar ook meer gevorderde, komen in dit boek aan bod. We vertrekken daarbij telkens vanuit de theoretisch-methodologische achtergrond van het kwalitatief onderzoek en de dagelijkse praktijk van het onderzoek. Op die manier proberen we de nieuwe onderzoekers een zicht te geven van de plaats die de onderdelen van NVivo innemen, terwijl meer gevorderde onderzoekers zich sneller thuis kunnen voelen. We volgen hierbij nauw het *Handboek Kwalitatieve Onderzoeksmethoden* (Mortelmans, 2013). We zullen in dit boek aandacht hebben voor alle fasen in de analytische onderzoekscyclus: databeheer van kwalitatief onderzoekmateriaal, open en axiaal coderen van het materiaal, selectief coderen met matrices en pijlenschema's en tot slot het rapporteren en exporteren van de resultaten. NVivo is dermate flexibel dat het een groot aantal analysestrategieën mogelijk maakt. Om die reden kiezen we er bewust voor om één traditie, namelijk die van de Grounded Theory, te volgen, waarbij we in de zijlijn oog hebben voor alternatieve benaderingen. Los van deze theoretische insteek zal iedere kwalitatieve onderzoeker na het doornemen van dit boek vertrouwd zijn met de essentiële werking en opbouw van het programma.

Bij het schrijven van dit boek heb ik veel inspiratie opgedaan door les te geven in NVivo. De vragen van kwalitatieve onderzoekers hebben op meer dan één gebied als inspiratie gediend om bepaalde onderdelen aan dit boek toe te voegen. Ze zorgen er

hopelijk voor dat het boek dichter aansluit bij de praktijk van het onderzoek dan een louter softwareboek. Een aantal mensen wil ik ook in het bijzonder bedanken. Olivier Chandesais had als praktijkassistent voor Kwalitatieve Onderzoeksmethoden een zeer waardevolle inbreng in de uitwerking van deze tweede editie. In zijn feedback had hij altijd oog voor de pedagogische aspecten van de tekst en hij testte zelf de hoofdstukken uit in het programma. Ook wens ik Etienne Vermeire en Paul Van Royen te vermelden voor de jarenlange samenwerking en de discussies die we samen hadden over de kwalitatieve onderzoeksmethodologie. Hetzelfde geldt voor Peter Stevens die als Gentse collega doorheen de jaren ook heel wat boeiende inzichten heeft aangebracht. Ook aan Dries Van Gasse dank voor het intens en grondig nalezen van de laatste versie. Ik ben hen allen dankbaar hiervoor, al neem ik uiteraard alle verantwoordelijkheid voor de inhoud van dit boek op mij.

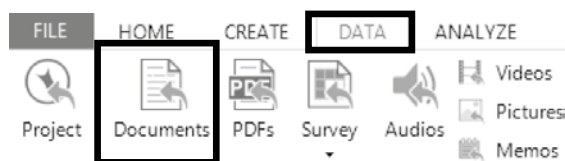
Tot slot van dit inleidende stuk wil ik kort aangeven hoe ik in deze tekst omga met verwijzingen naar menu's, submenu's, contextmenu's en zo verder. Het is onmogelijk en bovendien onleesbaar om alle stappen in screenshots te laten zien. Daarom opteerde ik ervoor om sommige stappen in verkorte vorm neer te schrijven, op zo'n manier dat leesbaarheid van de tekst en de uitvoerbaarheid in het programma combineerbaar blijven.

Verwijzingen naar opdrachten in het lint

Vanaf versie 9 heeft NVivo het zogenoemde lint (de ribbon) van Microsoft Office overgenomen. Dat betekent dat menu's zo veel mogelijk omgezet worden in iconen die een snelle toegang garanderen tot acties die je als onderzoeker wil uitvoeren met het programma. Bij het gebruiken van lint- en menu-opties moet de gebruiker soms verschillende deelmenu's door, voor hij aan de functie komt die in de tekst beschreven wordt. We vatten die functie samen door de menunamen en keuzes in het lint cursief te zetten en te scheiden door een schuine streep (/). Zo goed als alle iconen in het lint hebben ook een bijgaande tekst. Het is naar die tekst dat we dan verwijzen.

Bijvoorbeeld:

In NVivo:

In de tekst:

Data / Documents

Contextmenu's

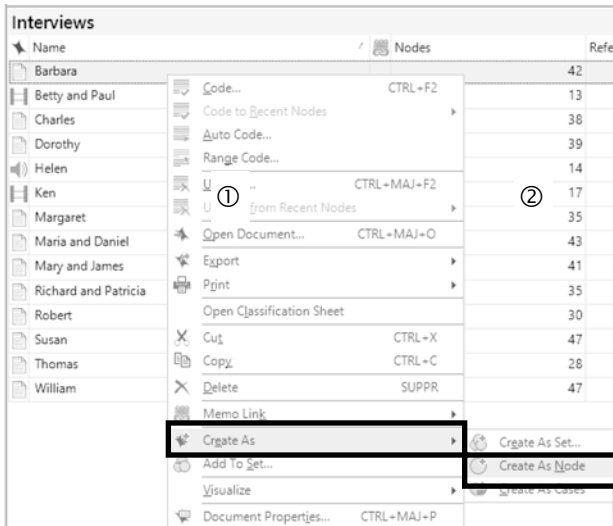
Contextmenu's zijn geen menu's die je vindt in de menubalk of het lint bovenaan op het scherm maar die verschijnen als je met de rechtermuisknop klikt op een onderdeel in het programma. Afhankelijk van het element waar je op klikt, wijzigt de inhoud van

een contextmenu. Het programma toont dan alleen de opties waarvan het vermoedt dat je die nodig hebt op die plaats. De verwijzing naar contextmenu's gebeurt op dezelfde wijze als hiervoor, al vermelden we er wel steeds bij dat het om contextmenu's gaat.

Bijvoorbeeld:

In NVivo:

In de tekst:

Contextmenu
Create As / Create As Node

2 Een rondleiding in het kwalitatief onderzoek

Voor een goed begrip van NVivo vinden we het belangrijk om ook iets te vertellen over kwalitatieve analyse. NVivo is slechts een hulpmiddel in de kwalitatieve analyse en het lijkt ons belangrijk om in eerste instantie het ruimere kader te situeren door te starten met een kort hoofdstuk over kwalitatief onderzoek zelf, gevolgd door een hoofdstuk over kwalitatieve analyse. Vervolgens (vanaf hoofdstuk 4) bespreken we hoe NVivo hier als softwarepakket in past (kwalitatief onderzoek en specifiek de analyse daarin) en hoe je NVivo inzet om tot een goede en diepgaande analyse te komen.

2.1 Wat is kwalitatief onderzoek?

Het afbakenen van het domein van het kwalitatief onderzoek is niet eenvoudig. Intuïtief voelen veel mensen kwalitatief onderzoek aan als 'iets zonder cijfers'¹ of 'iets met open interviews'. De meeste handboeken starten met een definitie van het handboek van Denzin en Lincoln (1994, 2000, 2005). In de eerste editie van het handboek omschrijven zij kwalitatief onderzoek als volgt:

'Qualitative research is a situated activity that locates the observer in the world. It consists of a set of interpretive, material practices that makes the world visible. These practices turn the world into a series of representations including fieldnotes, interviews, conversations, photographs, recordings and memos to the self. At this level, qualitative research involves an interpretive, naturalistic approach to the world. This means that qualitative researchers study things in their natural settings, attempting to make sense of, or to interpret, phenomena in terms of the meanings people bring to them.' (Denzin & Lincoln, 1994: 3)

Centraal in deze definitie staat de onderzoeker die op een interpretatieve wijze naar de wereld kijkt en een veelheid aan methoden gebruikt om aan onderzoek te doen. Bovendien staat de natuurlijke, dagdagelijkse omgeving in het onderzoek centraal en gaat de onderzoeker op zoek naar processen van betekenisgeving. In de tweede editie van het handboek

1. Kijk bijvoorbeeld naar de eenvoudige en intuïtieve definitie van Strauss en Corbin: 'By the term "qualitative research" we mean any type of research that produces findings not arrived at by statistical procedures or other means of quantification' (Strauss & Corbin, 1998: 10-11).

(uit 2000) staat plots een veel uitgebreidere definitie, die een volledig andere invalshoek benadrukt:

'Qualitative research is an interdisciplinary field constituting at one and the same time a set of theoretical and interpretive practices and the study of such practices as they represent, interpret, and indeed, constitute some set of realities and lived experience. As a field of study, it cross-cuts the humanities, the social and the physical sciences. It is multiparadigmatic in focus, encompassing more than a dozen theoretical "lenses" which seek to give focus, meaning, and sensitive to the value of the multi-method approach. They are committed to the naturalistic perspective; and to the interpretive understanding of human experience. At the same time the field is inherently political and shaped by multiple ethical and political positions and philosophical commitments.

Qualitative research embraces two tensions at the same time. On the one hand it is drawn to a broad, interpretive, post-experimental, postmodern, feminist and critical sensibility. On the other hand, it is drawn to more narrowly defined positivist, postpositivist, humanistic and naturalistic conceptions of human experience and their analysis. Further, these tensions can be combined in the same project, bringing both postmodern and naturalistic, or critical and humanistic perspectives to the same project.' (Denzin & Lincoln, 2000)

Nu wordt niet de onderzoeker maar het hele kwalitatieve veld centraal geplaatst. Centraal staat nu niet de onderzoeker maar de plaats van die onderzoeker in de sociale realiteit die hij niet alleen bestudeert maar ook mee vorm geeft. In deze definitie wordt de tweekoppige aard van het kwalitatief onderzoek duidelijk: enerzijds het kwalitatief onderzoek dat zich als veld gesetteld heeft en dat vaste onderzoekslijnen en methodologieën uitzet, en anderzijds het kwalitatieve onderzoek dat zich heel sterk bewust is van de eigen rol die een onderzoeker speelt, de eigen waarden en inzichten die een kwalitatieve onderzoeker met zich meedraagt en de invloed die de onderzoeker heeft op de omgeving die hij bestudeert. Beide definities tonen aan dat er variatie zit in zienswijzen op kwalitatief onderzoek. Die veelheid aan visies maakt een uniforme omschrijving van de methode bijna onmogelijk en wellicht ook onwenselijk. Vaak worden elementen uit beide bovenstaande definities herhaald, weggelaten of aangevuld. Het lijkt ons dan ook weinig zinvol een poging te ondernemen om een sluitende definitie te geven van wat kwalitatief onderzoek is of zou moeten zijn. We sluiten ons daarom aan bij de auteurs (zie bijvoorbeeld Bryman, 2001; Shank, 2006; Snape & Spencer, 2003) die kwalitatief onderzoek proberen te definiëren door een opsomming te geven van kenmerken die vaak in kwalitatief onderzoek aanwezig zijn, doch niet noodzakelijk allemaal in alle kwalitatieve onderzoeken terug te vinden (moeten) zijn. Samenvattend kunnen we stellen dat de eigen aard van het kwalitatief onderzoek te vinden is op het domein van de vraagstelling, het gehanteerde onderzoeksdesign, de gebruikte dataverzamelmethode, de manier van analyseren en de output die het onderzoek uiteindelijk oplevert.

De verschillende aspecten die in Tabel 1 opgesomd staan, geven samen een idee van waar kwalitatief onderzoek over gaat. Toch is het cruciaal in te zien dat de kenmerken in grote mate slechts indicatief zijn. Alleen al het terugkeren van de term 'flexibiliteit' wijst op het relatieve karakter van dergelijke opsommingen. We gaan kort in op elk van de onderdelen om zo het grotere geheel te kaderen.

Tabel 1. Overzicht van de kenmerken van kwalitatief onderzoek

<p>1. De vraagstelling en het doel van het onderzoek</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vraagstellingen gaan over complexe thema's of betreffen sociale processen - De dagelijkse werkelijkheid van de onderzochten staat centraal <p>2. Het onderzoeksdesign</p> <ul style="list-style-type: none"> - Het onderzoeksdesign is flexibel - Het onderzoeksdesign is gericht op studie in een natuurlijke omgeving - Het onderzoeksdesign is gericht op een 'holistisch' begrip van de context <p>3. De dataverzamelmethode</p> <ul style="list-style-type: none"> - Er is een uitgebreid gamma aan dataverzamelmethoden ter beschikking - Er wordt vaak een beroep gedaan op meerdere methoden in één onderzoek - Het gebruik van methoden is flexibel - De dataverzameling impliceert vaak een intens en/of langdurig contact met het veld <p>4. De analyse</p> <ul style="list-style-type: none"> - De analyse gebeurt (eerder) op basis van teksten dan op basis van cijfers - Het doel van de analyse is betekenis achterhalen - Centraal in de analyse staan processen - Het doel van de analyse is in de diepte te begrijpen en niet representatief te beschrijven <p>5. Rapportering</p> <ul style="list-style-type: none"> - De onderzochten worden betrokken bij (de lezing van) de resultaten - De rapportering probeert de context van het geheel weer te geven - De invloed van de onderzoeker op zijn onderzoeksopzet wordt expliciet in rekening genomen

2.1.1 De vraagstelling

In kwalitatief onderzoek staat niet de onderzoeker centraal maar de onderzochte. Niet de alwetende wetenschapper met zijn wijsheid is het centrum maar de dagelijkse leefomgeving van de persoon of groep die in het onderzoek bestudeerd wordt. Het is het klassieke onderscheid dat in de antropologie gemaakt wordt tussen het *etic*- en *emic*-perspectief in onderzoek. Een *etic*-perspectief gaat uit van een onderzoeker die door literatuurstudie en voorgaande resultaten met een voorafbepaald schema (een gesloten vragenlijst bijvoorbeeld) zijn studieobject tegemoet trekt. De *emic*-benadering uit het kwalitatief onderzoek zoekt die schema's bij de onderzochten zelf (Silverman, 1994). Wanneer een onderzoeker vanuit deze benadering vertrekt, komen bijna vanzelf andere onderzoeksvragen in het vizier. In plaats van te kijken naar *hoe vaak* iets voorkomt (bv. hoeveel mensen verliezen hun partner voor hun 40ste), wil de onderzoeker begrijpen *hoe* sociale betekenisgeving tot stand komt of *hoe* sociale processen verlopen (bv. wat is de betekenis van een plots overlijden van je partner op jonge leeftijd en hoe ga je daarmee om?).

2.1.2 Het onderzoeksdesign

Als we de betekenisgeving van mensen willen achterhalen, moeten we ons zeer bewust zijn van het feit dat mensen wel bestaan uit atomen maar zeker niet reageren als atomen. De menselijke natuur is per definitie nooit exact voorspelbaar. Dat wil niet zeggen dat het bestuderen van sociale interactie en sociale processen een onmogelijke zaak zou zijn. In kwalitatief onderzoek ligt die focus alleen heel dicht bij de betrokkenen zelf. Je bekijkt sociale processen en betekenisgeving vanuit de leefwereld van de betrokkenen zelf. Dat wil zeggen dat je de rijke context waarin mensen leven, meeneemt in je onderzoek. Die context is niet 'voorgevormd' zoals in het kwantitatief onderzoek. Daar zijn vraagstellingen gelijk voor iedereen en wordt de context, namelijk datgene wat niet in de standaardvragenlijst bevestigd wordt, als constant verondersteld. In kwalitatief onderzoek is er een voortdurende interactie tussen je datgene wat je onderzoekt en de context waarbinnen je onderzoek doet. Hierbij wordt context soms onderzoek en onderzoek soms context. Er gebeuren immers steeds onverwachte dingen tijdens een kwalitatief onderzoek. Om inzicht te krijgen in hoe mensen betekenis geven aan hun omgeving, hoe de omgeving die betekenisgeving mee vormgeeft, is het noodzakelijk om een onderzoeksdesign te hanteren dat zo open mogelijk is. Het onderzoeksdesign moet 'holistisch' zijn. Dat wil zeggen dat het onderzoeksdesign in staat moet zijn om het onderzoeksonderwerp op een systematische, alomvattende en geïntegreerde manier te benaderen. Alles te veel op voorhand vastleggen levert doorgaans geen goede resultaten op. Kwalitatieve onderzoekers nemen de literatuur door om een idee te krijgen van de stand van het onderzoek op hun domein, zonder hier zo ver in te gaan dat hun geest door de literatuur minder 'open' zou zijn voordat ze het onderzoeksterrein betreden. Ze schrijven een onderzoeksvraag die als kompas dient bij de studie, zonder dat die onderzoeksvraag op voorhand alle zijwegen en ontdekkingen uitsluit. Ze verzamelen data zonder op voorhand instrumenten te creëren die vast en uniform zijn voor alle onderzochten.

2.1.3 De dataverzamelmethode

In kwalitatief onderzoek pin je jezelf ook niet vast op één dataverzamelmethode of gebruik je ook niet steeds dezelfde methode. Vaak veranderen onderzoekers in de loop van het onderzoek van dataverzamelmethode omdat de setting in het onderzoek dat nu eenmaal vereist. Ook het gebruiken van meerdere methoden om aan je gegevens te komen is eerder de regel dan de uitzondering. In kwantitatief onderzoek beperk je jezelf meestal tot ofwel het uitvoeren van een experiment, ofwel tot het afnemen van een gestructureerde vragenlijst. Bij kwalitatief onderzoek zal je zowel statistieken verzamelen als observaties verrichten en interviews afnemen. Vaak merk je wel dat in een kwalitatief onderzoek één methode dominant aanwezig is. De onderzoeker in kwestie concentreert zich dan in hoofdzaak op het participeren of neemt in zijn onderzoek voornamelijk diepte-interviews af. Een kenmerk dat vele kwalitatieve methoden van

dataverzameling typeert, is dat er een langdurig contact is met het onderzoeksveld en dat dit contact tevens diepgaand is. Data verzamelen over de context waarbinnen mensen leven, over de betekenis die mensen geven aan hun omgeving is zelden een kwestie van minuten. Het kan dagen, weken of zelfs jaren duren om een diepgaand inzicht te verwerven in het onderzoeksobject. Zeker wanneer de onderzoeker opteert voor observatie- en participatietechnieken, neemt de dataverzamelingstijd toe.

2.1.4 De analyse

Soms wordt kwalitatief onderzoek heel eng gedefinieerd als een methode die resultaten produceert zonder statistische procedures of zonder enige kwantificering (zie bijvoorbeeld de eerder aangehaalde definitie van Strauss & Corbin, 1998). Ook vele studenten verwarren het ontbreken van cijfers met kwalitatief onderzoek op zich. Vaak wordt bij een eindwerk of paper voor kwalitatief onderzoek gekozen omdat er geen cijfers bij komen kijken en vooral omdat er geen statistiek bij aan te pas komt. Op zich is de reductie van kwalitatief onderzoek tot niet-cijfermatig onderzoek doorgaans een correcte voorstelling van zaken. Toch verhult deze definitie evenveel als ze verduidelijkt. Het ontbreken van statistiek is een gemeenschappelijk kenmerk aan zowat alle kwalitatieve varianten. Toch zijn de kenmerken die hiervóór gegeven werden minstens zo bepalend voor het kwalitatief onderzoek als het louter ontbreken van cijfergegevens. Als een onderzoeker kwantitatieve onderzoeksvragen stelt en dan een kleine steekproef met diepte-interviews bevraagt om deze onderzoeksvragen te beantwoorden, heeft hij noch kwantitatief, noch kwalitatief onderzoek gedaan, ook al is er geen statistiek aan het onderzoek te pas gekomen. Hij zal het onderzoek misschien voorstellen als kwantitatief onderzoek maar het is er dan nauwelijks een flauw afkooksel van.

Maar ook het omgekeerde is waar: soms gebruiken kwalitatieve onderzoekers wél cijfermateriaal bij het schetsen van de context van hun onderzoeksprobleem. Statistisch cijfermateriaal kan verhelderend werken om de contouren van een bepaald probleem te schetsen en zo aan te geven waar de onderzoeker mee bezig is. Bij de analyse van het kwalitatieve materiaal kan kwantitatieve randinformatie nuttig zijn. Niettemin is het basismateriaal dat geanalyseerd wordt hoofdzakelijk tekstueel van aard. Interviews worden uitgetypt en die transcripts worden geanalyseerd. Bij observatietechnieken of participaties worden veldnota's aangemaakt, wat opnieuw een tekstuele vorm van basismateriaal is. In mindere mate komt ook visueel materiaal aan bod, in zoverre dat de beelden op hun inhoud en niet op hun voorkomen bekeken worden (wat in kwantitatieve inhoudsanalyse gebeurt (zie: Berelson, 1971; Krippendorff, 1980; Neuendorf, 2002)). De analyse van dat visuele materiaal gebeurt opnieuw met woorden (al zullen we verder in dit boek laten zien dat NVivo in belangrijke mate de beelden zelf ook kan blijven gebruiken). Kwalitatieve onderzoekers lezen, coderen en interpreteren hun data. Ze maken concepten en construeren op basis daarvan theorieën. Ze gaan doorgaans inductief te werk, zonder vooraf opgestelde hypothesen te testen.

2.1.5 De rapportage

Tot slot verschilt ook de rapportage bij kwalitatief onderzoek. Bij kwalitatief onderzoek ligt het accent dan wel op toegankelijk en leesbaar weergeven wat de resultaten zijn van het onderzoek, de manier van schrijven verschilt van het kwantitatief onderzoek. Bij kwalitatief onderzoek wil je een uitgebreide beschrijving geven van het materiaal dat je verzamelde. Doorheen de beschrijving die je geeft, moet het materiaal ‘spreken’. Het doel is niet om alle resultaten zo compact mogelijk te presenteren maar juist om een rijke contextschets te geven van wat je gevonden hebt.

Daarnaast is het ook zo dat de respondenten die tijdens de dataverzameling het primair materiaal aanleverden, betrokken worden bij de rapportering. In tegenstelling tot bij kwantitatief onderzoek, waar de respondenten in vele gevallen via de pers resultaten vernemen van een onderzoeker, wordt bij kwalitatief onderzoek rechtstreeks aan de betrokkenen feedback gevraagd over de resultaten. Op die manier wordt nagegaan of de analyses die de onderzoeker uitvoerde, stroken met wat de respondenten zelf aanvoelen.

2.2 Kiezen voor een onderzoeksvorm

Net zoals kwalitatief onderzoek uit een amalgaam aan inhoudelijke visies en paradigma's bestaat, zo is ook de methodologische aanpak heel verscheiden. Kwalitatieve onderzoekers kunnen als het ware kiezen uit een breed palet aan mogelijke methoden om data te verzamelen. Toch kunnen we een viertal onderzoeksvormen binnen het kwalitatief onderzoek onderscheiden die vaker gebruikt worden dan andere. Het zijn als het ware **grondvormen** van kwalitatief onderzoek. We onderscheiden er vier:

1. de kwalitatieve survey
2. de etnografische studie
3. de casestudy
4. de kwalitatieve inhoudsanalyse (en de discoursanalyse).

Ook al wordt in elk kwalitatief onderzoek gebruikgemaakt van een veelheid aan dataverzamelmethode(n), de vier grondvormen onderscheiden zich door een specifieke focus in het onderzoek. De *kwalitatieve survey* wordt vaak gehanteerd binnen het perspectief van de Grounded Theory en maakt gebruik van diepte-interviews of focusgroepen. Deze techniek is in Vlaanderen en Nederland veruit de meest gebruikte methode en wordt om die reden soms verkeerdelijk vereenzelvigd met ‘kwalitatief onderzoek’. De *etnografische studie* is vooral binnen de antropologie ingeburgerd en is gericht op het van binnenuit beschrijven van culturen of groepen. Participerende observatie is de methode die hierin doorgaans overheerst. De *casestudy* richt zich op één enkele situatie of één enkel dossier dat in detail bestudeerd wordt. Kenmerkend hier is vaak de eerder evaluatieve invalshoek en de veelheid aan dataverzamelingstechnieken die gebruikt

wordt om zicht te krijgen op de case. Casestudy-onderzoek is vooral populair binnen de politieke wetenschappen. Communicatiewetenschappers tot slot zullen vaak grijpen naar de secundaire analyse van beschikbaar bronmateriaal. Zij zullen daarvoor een *inhoudsanalyse* uitvoeren op die gegevens, waarbij zij onderliggende dimensies trachten op te sporen. Hoewel inhoudsanalyse vaak kwantitatief van aard is, kan die ook op een kwalitatieve wijze gebeuren. Een variant binnen die kwalitatieve inhoudsanalyse is de *discoursanalyse*.

Omdat NVivo de analyse van interview- of focusgroepmateriaal ondersteunt, gaan we kort in op die beide varianten.

De kwalitatieve survey met diepte-interviews

De vorm waarin de kwalitatieve survey het meest voorkomt, is de survey waarbij gebruikgemaakt wordt van diepte-interviews. Zoals gezegd is dat geen voorwaarde, want onderzoek met groepsinterviews kan vaak ook geklasseerd worden in deze categorie. Het kwalitatief onderzoek met diepte-interviews is in sterke mate verbonden met de Grounded Theory-benadering. De onderzoekseenheden zijn doorgaans individuen die door middel van interviews bevraagd worden. Daarbij kan het aantal interviews flink oplopen. Driessens (2003) nam bijvoorbeeld in haar onderzoek 70 interviews af (31 met hulpverleners en 39 met arme gezinnen). Het verzamelen van data in de kwalitatieve survey heeft vaak een cyclisch verloop, waarbij het interviewen afgewisseld wordt met het analyseren. Na elke analysefase volgt dan een nieuwe interviewronde, waarbij de vragenlijst specifiekier bijgesteld wordt.

Focusgroepen

Focusgroepen verschillen nogal grondig van het face-to-face-interview maar delen wel dezelfde focus op het verzamelen van data en het verwerken van de gegevens. Focusgroepen zijn geen vrije discussies of brainstormsessies. Brainstormen heeft niet tot doel een bepaalde onderzoeksvraag te beantwoorden, maar wordt gebruikt om ideeën te verzamelen en te structureren. Focusgroepen zijn ook geen weergave van een natuurlijke omgeving. Het gesprek dat de groep voert, is geen dagelijks gesprek dat ergens anders ook had kunnen plaatsgrijpen. Het heeft dan ook geen zin om de data uit het gesprek als ‘waarheidsgetrouwe’ gespreksdata te beschouwen. Wel integendeel, focusgroepen zijn goed geplande gesprekken die tot doel hebben heel veel data op een korte tijd te verzamelen, ook al mag je één focusgroep nooit beschouwen als de verzameling van een aantal individuele interviews. Het groepsaspect is in deze immers cruciaal. De groepsdynamiek zal een van de belangrijke elementen zijn bij de analyse van de data: de individuele deelnemers interageren met elkaar en worden dus helemaal niet individueel (in de betekenis van ‘afzonderlijk’) geïnterviewd. Groepsdiscussies maken interactie tussen respondenten mogelijk en stellen de onderzoeker in staat om ook veel actievere interviewtechnieken te gebruiken dan bij een face-to-face-interview.

2.3 De plaats van software in kwalitatief onderzoek

Dit boek gaat over kwalitatieve analyse met NVivo. Dat wil zeggen dat de focus ligt op de wijze waarop de kwalitatieve analyse uitgevoerd kan worden met behulp van software. In de literatuur verwijst men hiernaar als Computer Assisted Qualitative Data Analysis, kortweg CAQDAS (Lewins & Silver, 2007). Het is opvallend dat de term ‘assisted’ gebruikt wordt. Software kan immers nooit dezelfde plaats in de kwalitatieve analyse innemen als dat het geval is bij kwantitatief onderzoek. In alle vormen van wetenschappelijke analyse wordt software gebruikt en in al die vormen staan de onderzoeker en zijn onderzoeksvraag centraal. Toch kunnen we gradaties zien in de mate waarin software een rol kan spelen bij het verwerken van primair onderzoeksmateriaal. Kwalitatief en kwantitatief onderzoeken lijken daarbij aan twee zijden van een continuüm te staan. Zodra een onderzoeksvraag goed geformuleerd is, de indicatoren goed geoperationaliseerd zijn, speelt kwantitatieve software een verregaande rol in het analyseren van data. Een kwantitatief programma heeft ingebouwde routines die de data met wiskundige modellen analyseren en vervolgens op een gestandaardiseerde manier weergeven. Bovendien heeft de onderzoeker in sommige programma’s (SPSS is hier een goed voorbeeld van) een grafische interface die op een heel gebruiksvriendelijke manier heel complexe analyses toelaat. De gebruiker van de software moet enkel opties aanklikken, variabelen selecteren en outputvormen kiezen. De software neemt het verder allemaal over en biedt de eindgebruiker wat hij nodig heeft.

Bij kwalitatief onderzoek liggen de zaken complexer en genuanceerder. Een computer kan immers wel cijfers begrijpen en analyseren maar tot nu toe is er geen enkele computer ontwikkeld die in staat is om interviews te lezen, te begrijpen en te analyseren. Computers ontwikkelen ook geen concepten, verklaringsmodellen of theorieën. Omdat theorie in kwalitatief onderzoek meestal door de onderzoekers eerder ontwikkeld dan getest wordt, is de plaats van software in het kwalitatief onderzoek helemaal anders dan die bij kwantitatief onderzoek. Die rol inspireerde auteurs tot kritische reflecties over de mogelijkheid om computers op een zinvolle manier in te zetten binnen het kwalitatief onderzoek. De belangrijkste kritiek is dat de essentie van diepgravende kwalitatieve analyses aangetast wordt door het werken met computers. De methodologische en theoretische uitgangspunten van kwalitatief onderzoek zouden hier incompatibel mee zijn (Coffey, Holbrook, & Atkinson, 1996; Seidel, 1991). De aanvankelijke kritiek is ondertussen verstomd en kwalitatieve software heeft zijn plaats veroverd als onderdeel van het onderzoeksproces. De enorme tijds winst die computers voor kwalitatieve onderzoekers betekent en de diepgang die men kan bereiken bij een goed gebruik van de software heeft uiteindelijk de balans doen overhellen. Dat kwalitatieve software tijds winst oplevert, zal duidelijk zijn als we vergelijken met de tijd toen er nog geen kwalitatieve software beschikbaar was. De onderzoeker moest dan zijn interviews coderen door ze op kaartjes te schrijven, of door fotokopieën te nemen van interviews en die samen te brengen op een grote muur (soms werd dat ook met post-its gedaan). De tekstverwerker betekende een eerste vooruitgang op dit domein omdat die het mogelijk maakte het knip-en-plakwerk digitaal te doen. Ook de eerste database-pro-

gramma's werden ingezet om het samenbrengen van 'gecodeerd' materiaal eenvoudiger te maken. Vanuit die combinatie van tekstverwerken en databaseopbouw, groeiden de eerste echte kwalitatieve softwareprogramma's. Naast tijdswinst was ook de diepgang van analyse een troef die kwalitatieve software kon bieden. Ook al hangt diepgang af van de mate waarin een onderzoeker zijn programma beheerst, het is duidelijk dat de computer in staat is om heel snel complexe zoekopdrachten (query's zullen we die in dit boek noemen) op te bouwen en uit te voeren. Op die manier wordt het mogelijk kwalitatieve data te bevragen op manieren die zeer moeilijk of bijna onmogelijk zijn met een handmatige methode. In 1994 gaven Miles en Huberman een overzicht van 14 taken in de kwalitatieve analyse waarbij computers gebruikt kunnen worden:

1. *Veldnota's maken*
2. *Uitschrijven* of transcriberen van veldnota's
3. *Aanpassen*: corrigeren, uitbreiden of herzien van veldnota's
4. *Coderen*: kenwoorden hangen aan woorden of tekstfragmenten zodat ze later terug te vinden zijn
5. *Opslag*: het bijhouden van tekst in een database
6. *Zoeken en opsporen*: het vinden van relevante tekstsegmenten die dan in de analyse ingezet kunnen worden
7. *Verbinden* van data: het verbinden van relevante datasegmenten met elkaar om zo categorieën, clusters of informatienetwerken aan te maken
8. *Memo's maken*: reflectieve commentaren schrijven over de data om de analyse te verdiepen
9. *Inhoudsanalyse*: voorkomen tellen, de sequentie of plaats van woorden nagaan
10. *Output van data*: het plaatsen van data in een samenvattend en gestructureerd formaat zoals een matrix of een netwerk
11. *Conclusies trekken en verifiëren*: het helpen van de onderzoeker bij het interpreteren van de output en het testen van de conclusies
12. *Theorie-constructie*: systematische conceptueel coherente verklaringen opstellen en hypothesen toetsen.
13. *Grafisch voorstellen*: schema's ontwikkelen die de theorie of de resultaten voorstellen
14. *Rapporteren*: het voorbereiden van een tussentijds of eindrapport
(Vertaald en aangepast uit: Miles & Huberman, 1994)

Het is opvallend hoe actueel dit overzicht uit 1994 nog is. Al deze taken worden vandaag de dag nog steeds vervuld door kwalitatieve software en er zijn niet echt essentiële kenmerken bijgekomen. Natuurlijks staat de kwalitatieve software nu veel verder dan toen, maar de kern van wat programma's als NVivo doen, is ongewijzigd. Wat wel wijzigde, is de omvattendheid van kwalitatieve software. In de beginjaren van de eerste helft van de jaren negentig van de vorige eeuw concurreerden programma's nog op specifieke elementen in de lijst van 14 taken. Zo werd het onderscheid gemaakt tussen *tekstzoekers* die goed waren in het zoeken naar tekstfragmenten in de database, *codeerders* die sterk gericht waren op het coderen van tekstfragmenten, *theoriegerichte*

programma's die naast het coderen ook instrumenten hadden om hypothesen te toetsen en *netwerkprogramma's* die de onderzoeker in staat stelden theoretische modellen uit te werken (Weitzman & Miles, 1995). Omdat software steeds beter in het kwalitatief onderzoek geïntegreerd raakte en omdat onderzoekers ook steeds nieuwe eisen stelden aan de software, groeiden al die typen naar elkaar toe. Op dit moment is het onderscheid tussen de verschillende soorten programma's vervaagd. De concurrentie bestaat weliswaar nog wel, maar er is geen enkel programma op de markt dat nog echt tekortschiet op een van de 14 taken die Miles en Huberman in 1994 opsomden.

Dit boek gaat over NVivo. Net zoals veel andere kwalitatieve computerprogramma's is NVivo van onderuit gegroeid. Aan de Australische Universiteit LaTrobe werkte Lynn Richards als sociologe in een kwalitatieve onderzoekstraditie. Samen met haar man Tom Richards ontwikkelde ze een eigen softwareprogramma dat uitgroeide tot de voorloper van NVivo: NUD*IST. Wegens de populariteit van het programma werd de firma QSR opgericht om de ontwikkeling verder te ondersteunen en te commercialiseren. Anno 2010 behoort NVivo tot de drie meest verkochte kwalitatieve softwareprogramma's, naast Atlas.ti en MAXqda. Dat dit boek NVivo kiest als focus en niet een ander programma is op generlei wijze een waardeoordeel. Zoals gezegd staan kwalitatieve onderzoeksprogramma's min of meer op dezelfde hoogte als het aankomt op het aanbieden van functionaliteit. Alle programma's promoten zichzelf met deze of gene functie die uniek zou zijn maar als we de basisfuncties van Miles en Huberman voor ogen nemen, dan biedt elk kwalitatief programma momenteel in meer of mindere mate instrumenten voor elk van deze functies. De reden dat dit boek toch kiest voor één specifiek programma komt voort uit de verspreiding en het gebruik van NVivo in het Nederlandstalige gebied. Ook kiezen we ervoor om dit boek tot meer dan een louter softwareboek te maken. Onderzoekers hebben vaak nood aan een handleiding die uitlegt hoe zij de software kunnen inzetten bij hun werk. Maar tegelijk moet de software voor de onderzoeker werken en niet omgekeerd. Om die reden bieden we de lezer naast een meer manual-achtige benadering die leert hoe NVivo te gebruiken, ook een theoretisch kader dat zoals gezegd gestoeld is op ons *Handboek Kwalitatieve Onderzoeksmethoden* (Mortelmans, 2013). De ervaren kwalitatieve onderzoeker kan deze delen overslaan en onmiddellijk naar de toepassing in NVivo gaan. Voor wie meer wil weten over de koppeling tussen theorie en software, zijn de theoretische aanzetten een brug tussen de methodologische achtergrond van het kwalitatief onderzoek en de praktijk van de analyse.